

MAKKAI BÉLA

Magyar szórványgondozás Bosznia-Hercegovinában

Tanulmányunkban a magyar-bosnyák kapcsolatok gazdag történelmi hagyományból a 20. század első két évtizedének históriáját szeretnénk kiragadni, képet adva az Osztrák-Magyar Monarchia által 1908-ban anektált két délszláv tartomány betelepült magyar lakosságát érintő úgynevezett „Boszniai actio”-ról. Az akció a múlt század végén tömegessé vált magyarországi kivándorlás ellensúlyozására kidolgozott kormányprogramba illeszkedett, amely az Egyesült Államokba, Romániába, Bukovinába, Horvátországba és Bosznia-Hercegovinába vándorolt magyarság nemzeti tudatának ápolását, egyházi és kulturális életének megszervezését célozta.

Az akciók voltaképpen az emigráltak későbbi hazatelepődését kellett volna, hogy előkészítsék, a délszláv tartományokban azonban - a „magyarság balkáni hivatása”-ra tekintettel - a kormányzat még szorgalmazta is a kivándorlást. A II. Bélától Mátyás királyig szoros államjogi kötelekekkel hazánkhoz kapcsolódó délszláv tartományokban így jött létre féltucat népesebb magyar közösség a századfordulón.

A Száván túl élt, majd szinte maradéktalanul asszimilálódott szórványok - kormányzati eszközökkel is támogatott - megmaradási küzdelmének sajátos üzenete van a Vajdaságból újonnan ideszármazott boszniai magyarság számára, amely a magát ismétlő történelemben a háború, az etnikai tisztogatások idejét éli.

Az akció megindítása Bosznia-Hercegovina annexiója után

Az akció egy minisztertanácsi jegyzőkönyvi utalás szerint 1909 végén vette kezdetét.¹ Más kivándorlási célszágoktól eltérően Bosznia-Hercegovinában az okkupációt követő 30 esztendő alatt is igen csekély létszámban telepedtek meg magyarok. Az 1910. évi népességösszeírás 62541 magyar állampolgárt regisztrált a két tartományban; túlnyomó részük Horvátországból, illetve az ország déli, vegyes lakosságú megyéiből származott.² A közigazgatásban, a különféle pénzügyi és kereskedelmi kirendeltségeken alkalmazottak zöme is a hivatalos nyelvet (szerbhorvátot és németet) ismerők köréből, tehát főként délvidéki szerbekből, horvátokból és svábokból tevődött ki.³

A dél-magyarországi agrárnépesség Szlavóniába irányuló kivándorlása a századforduló táján megtorpant, a bosnyák kormányzat által is támogatott földparcellázások⁴ hírére azonban - a nagyobb kockázatot is vállalva - több rajban telepedett meg Posavinán, azaz a Száva-melléken. A két tartományi székhely (Szarajevó és Mosztár) néhány száz fős magyar közösségén kívül négy településen volt kimutatható *magyar* lakosság: a Bosznia északkeleti részén fekvő Brčka/Brčkon és Bjelinán, a Bosna folyó völgyében, (Maglajtól néhány kilométerre) Zavidoviłon, valamint a Prnjavor melletti Vučiakon.⁵

Méltán vetődik fel a kérdés, hogy a magyar kormány milyen megfontolásból kezdett költséges akciót ennek az amerikai vagy szlavóniai kivándorlók arányához képest elenyészően csekély (óvatos becsléssel 23000 főre tehető) szórványnak a felkarolására? A magyarázat - kézenfekvően - a nagypolitikai összefüggésekben keresendő.

A Török Birodalom megroppanásával a Balkánon kialakult hatalmi űrt - Oroszország szívós igyekezete ellenére - az Osztrák-Magyar Monarchia töltötte be, a berlini kongresszus felhatalmazásával. A kettős monarchia hegemon szerepét geopolitikai helyzete, a térséghez fűződő történelmi kapcsolatai és nem utolsósorban

nagyhatalmi érdekei is indokoltá tették. Utóbbiak közül külön is ki kell emelnünk a *délszláv egységtörekvések* ellensúlyozásának igényét. (Az önmagát a „Balkán Piemontja”-ként meghatározó Szerbiával kialakult konfliktusa motiválta elsősorban Bosznia-Hercegovina preventív okkupációját, majd annexióját is.)

A magyar politikai közvélemény id. Andrássy Gyula művét mint a Magyar Birodalom feltámasztását szemlélte. A kezdetben katonai, később a Közös Pénzügyminisztérium által igazgatott két tartományra a magyar politikai vezetés annál is inkább igényt formált, mivel az uralkodó az annexiót 1908. október 5-i szózatában a magyar királyi elődök egykori uralmára mint történelmi jogalapra hivatkozással proklamálta. Bosznia és Hercegovina háborús légkörben megvalósuló bekebelezését követően azonban nem történt meg azok várva-várt közjogi egyesítése Magyarországgal (igaz, az ezzel kapcsolatos osztrák és horvát igények is kielégítetlenek maradtak); így a dualista állam két alkotóeleme közötti rivalizálás az annektált tartományokban tovább folytatódott. A viszonyok annyiban mégis megváltoztak, hogy amíg Kállay Benjámintapintatos, ám gazdasági és kulturális fellendülést eredményező kormányzása idején a sajátos magyar érdekek kielégítő módon érvényre jutottak, addig Burián István közös pénzügyminisztersége alatt számos esetben érték presztízsveszteségek Magyarországot. Ausztria politikai befolyásának túlsúlya Bosznia-Hercegovinában (a fejlettségi szinttől függetlenül) a tartományi kiadásokból vállalt részesedéséből is egyenesen következett. A magyar politikai vezetés és a sajtó e ténybe természetesen nehezen nyugodott bele.

Az autonóm jogállású Horvátországban a Bosznia-kérdést gyökeresen eltérő módon értelmezték.⁶ A horvát sajtó a magyarok boszniai jelenlétét indokolatlannak s máris túlzottnak találta. (A *Hrvatsko Pravo* például egyenesen „gyarmatosítás”-nak minősítette.⁷)

Tény azonban, hogy *telepítéssel* mindössze egyetlen magyar falu létesült a Száván túlon (Vučiak);⁸ jóllehet a budapesti kabinet álláspontja az volt, hogy a magyarság bevándorlása „...buzdítandó, hogy ezen valamikor a magyar szent koronához tartozott területet ne tekintse idegen földnek”.⁹ Ez az igény mégis inkább a politikai *távlatokat* villantotta fel, végeredményben tehát nincs ellentmondásban Széchenyi Bélának, a Julián Egyesület elnökének egy, az adott viszonyokról tett megállapításával, miszerint „...*még a magyar befolyás alapjait sem raktuk le, és az osztrákok úgy gazdasági, mint kulturális szervezkedés terén messze túlszárnyaltak bennünket.*”¹⁰ A „legnagyobb magyar” fiának hathatós kormányintézkedést sürgető sorai összecsengnek Thallóczy Lajosnak egy 1912-ben készült emlékiratában foglaltakkal. A korszak egyik kulcsfigurájaként ismert Balkán-specialista ebben leszögezte, hogy a török hatalom kiszorulása Délkelet-Európából anyagi és szellemi fegyverkezést kíván a Monarchiától, amennyiben meg kívánja őrizni nagyhatalmi szerepét. Ezt követeli a magyarság érvényesülése és a szomszéd népekkel kapcsolatos történelmi közvetítő szerep is.¹¹

Thallóczy programjának egyes kulturális elemei a boszniai akcióban valósultak meg.

A Julián Egyesület iskolaszervező tevékenysége Bosznia-Hercegovinában

Előre kell bocsátanunk, hogy a Boszniai akció - a fent idézett nagyhatalmi elképzelések ellenére - mindvégig megmaradt egy szerény *kulturális* akció keretei között, s nem is feltétlenül finánciális okok, mint inkább a magyar expanzió szempontjából mindvégig kedvezőtlen politikai viszonyok miatt.

Már az akció előkészítése is igen visszafogottan zajlott. A horvátországi akció gazdag forrásaival szemben az újabb akció-ág kezdeteiről alig találtunk egy-egy szűkszavú utalást. Ezt némiképp magyarázza, hogy a boszniai kulturális akció „kivitelezésére” ugyanaz, a kormánytisztviselőket és oktatási szakembereket tömörítő, formailag társadalmi, valójában a kormány „meghosszabbított karjaként” funkcionáló operatív szervezet, a *Julián Egyesület*¹² kapott megbízást, amely Szlavóniában már sikerrel működött. Így nem volt szükség sem új szervezeti keretek, sem programok, sem lényegesen eltérő stratégiák megalkotására; elegendő volt csupán egy-két megbízható, a helyi viszonyokban jártas tartományi főtisztviselő, valamint az 1905-ben életre hívott *Sarajevói Magyar Egyesület*¹³ vezetőivel kapcsolatra lépni ahhoz, hogy a boszniai akció - *a kormány horvátországi akciójának szerves folytatásaként - kezdetét vegye.*

A Julián Egyesület első lépésül a legnépesebb magyar közösség anyanyelvi oktatásának feltételeit kívánta megteremteni, a bosnyák városban. Hogy mennyire sürgető feladat volt az intézmény felállítása, jól érzékelteti az alábbi két adat: az annektált tartományok lakosságának még 1910-ben is 88,05 százaléka *analfabéta* volt, s a tanköteles korosztálynak mindössze 15 százaléka járt iskolába.¹⁴ A sarajevói magyar gyerekek ugyan a bosnyák átlaghoz mérten kedvezőbb helyzetben voltak (néhány tanintézetben választható tantárgy volt a magyar nyelv¹⁵), magyar iskola híján azonban az előttük nyitva álló német tannyelvű iskolák komoly veszélyt jelentettek anyanyelvük és nemzeti azonosságtudatuk megtartására. Az *asszimiláció* előrehaladott voltát elsőként Margitai József, a Julián Egyesület tanfelügyelője állapította meg helyzetfelmérő körútja során 1910-ben.¹⁶ Tanulmányútjáról készített jelentésében¹⁷ 2-3 tantermes iskola szervezésére tett javaslatot; az iskolának - az etnikai sokféleségre tekintettel - felekezeti semlegességet ajánlott; a helyi adottságokból kiindulva szorgalmazta a szerbhorvát és német nyelv rendes tantárgyként való bevezetését. Margitai megfelelő iskolaépületet is talált.¹⁸ Az 1910. évben várható kiadások fedezetül időközben a miniszterelnökség 14600 koronás támogatásban részesítette a Julián Egyesületet,¹⁹ így a bosznia-hercegovinai kormány engedély-okiratának kézhezvétele után csakugyan kibérelték a szóban forgó két emeletes belvárosi épületet,²⁰ amely később *Magyar Ház*ként vált ismertté.

A szervezés során az egyesület kieszközölte, hogy a bosznia-hercegovinai és magyarországi elemi- és középiskolákat egyenértékűnek ismerjék el, mivel - mint írták: „... kívánatos volna, ha mohamedán és szerb körökben nemzeti ügyünknek jóbarátokat tudnánk szerezni.”²¹

E törekvés jegyében 3 nyelven folyt az oktatás az intézményben. Részben emiatt is a beiratkozott 180 tanulóból csupán 68 volt magyar, (a többi német, szerb, horvát és spanyol-zsidó).²² Mindenesetre tény, hogy a jelentkezettek közül sokan nem tudtak magyarul. A folyamatban lévő *óvodaszervezés*²³ azonban arra utal, hogy a magyar iskola potenciális beiskolázotti körében szép számmal lehettek anyanyelvüket meg sem tanult vagy elvesztett magyar gyerekek, akik nyelvi felzárkóztatásra szorultak.

A hitoktatást 4 felekezet (katolikus, muzulmán, görögkeleti és zsidó) számára biztosították; a beiskolázási terület kiterjedt voltára tekintettel pedig a *távol lakó gyermekek napi utaztatását* is megszervezték.²⁴

Az iskolával kapcsolatosan kétségtelenül fennálló fokozott érdeklődést a fiúmei *Novi List* azonban nem az eredményes szervezőmunkára, hanem a tandíjmentességre és a térítésmentesen biztosított tanszerekre vezette vissza; sőt azt is állította, hogy a horvát diákok sokaságát pénzbeli támogatással édesgették a magyar iskolába.²⁵ Bár az utóbbi vád minden alapot nélkülözött, a - horvátországi akcióban

mindennaposnak számító - barátságtalan hírlapi cikk jelezte, hogy a magyar iskola Bosznia-Hercegovinában sem számíthat osztatlan tetszésre.

Erre utalt a Julián Egyesület alelnökének 1910. évi útijelentése is. Az akció továbbfejlesztésének lehetőségeiről tájékozódó Vargha Gyula úgy összegezte tapasztalatait, hogy nem tanácsos egyesületét a magyar magániskola fenntartójának feltüntetni, mivel az támadásokra adhat okot; inkább alkalmasnak találta erre a bosnyák illetőségű Magyar Egyesület. A beszámoló a továbbiakban taglalta az óvoda megnyitásával kapcsolatos szülői várakozást, s felvetette az Új-Szarajevóban élő magyar munkásrétegek számára egy másik iskola, sőt perspektivikusan egy középiskola felállításának gondolatát (mondván, hogy a kulturális akció kiterjesztése nélkül kárba vész minden Bosznia-Hercegovinában hozott magyar anyagi- és véráldozat).²⁶

A kezdetekkor az egyesületnek nem lehetett panasa a bosnyák hatóságok magatartására, sőt, a horvátországi zaklatásokhoz mérten a boszniai helyzet kifejezetten kedvezőnek tűnt. A közös pénzügyminiszter személyes jóindulatát is élvezve, jó esély volt további iskolák alapítására; a Balkán-háborúk idején azonban, a *délszláv-kérdés* kapcsán heves magyarellenes indulatok törtek fel a békésnek tűnő felszín alól.

Az akció 1911. évi költségvetési tervének elkészítésekor azonban mindezt nem sok jel mutatott, így először az óvoda, majd a második szarajevói iskola terve is zöld utat kapott, s a költségvetési keret is jelentősen bővült.²⁷

Erre szükség is mutatkozott, hiszen a szarajevói iskola megnyitásának hírére több magyarul lakta településről is felkeresték az egyesületet, iskolát és a helyi viszonyokat is részletesen tárgyaló *boszniai kalendáriumot* kérve.²⁸ A szervezőmunkának további lendületet adott az is, hogy Brčkán és Mosztárban a magyarság kulturális egyesületekbe tömörült, de Bjelinán és Vučiakon is voltak ilyen irányú kezdeményezések.²⁹ A Julián Egyesület végül is 1911 januárjában két iskola megnyitásához kért felhatalmazást és fedezetet a miniszterelnökségtől: Brčkán, ahol 60 környékbeli tanköteles és 30, a Száva másik oldaláról vasúton bejárni szándékozó szlavóniai gyerek igényeit vették figyelembe; és Zavidovílon, ahol a budapesti Gregersen cég gyártelepén dolgozók gyerekeinek kívántak magyar iskolát biztosítani.³⁰

Mindeközben a többi magyarul lakta helység iskolája ügyében is előrelépés történt. Thallóczy Lajos közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök hívta fel Klebelsberg Kunónak, a Julián Egyesület ügyvezető igazgatójának figyelmét, hogy a vučiaki magyar iskola államsegélyét a bosnyák tartomány-gyűlés megvonja, s hogy az ottani magyarok gyors asszimilációját meggátolják, az egyesület beavatkozása szükséges.³¹ Mosztárban is körvonalazódni látszott a magyar iskola, itt azonban a magyarság csekély száma és a *vegyesiskola* fenntartásának problematikus volta egyelőre visszatartotta az egyesületet további lépések megtételétől. Bjelinán a helyszíni szemle során 250 magyar családot regisztráltak, akik azonban a szerbek mozgolódása következtében feszült nemzetiségi légkörben éltek.³² A Mosztárban végzett felmérés szerint az iskola megnyitását megelőzően szükségesnek látszott egy magyar nyelvi jártasságot biztosító *óvoda* felállítása, amelyre - tekintettel arra, hogy a hercegovinai fővárosban ez idő tájt mindössze egy óvoda működött - igen nagy igény mutatkozott; ellenben a magyar iskolát a továbbtanulási esélyeket latolgató városi értelmiség *nem* támogatta.³³ Az egyesület tanfelügyelője az iskola megnyitását pártfogolva összeírta a tanköteles magyar gyerekeket, s miután azok létszámát elegendőnek ítélte tantermet is biztosított az iskola céljaira.³⁴ A Julián Egyesület körültekintő eljárására jellemző, hogy az ellentmondó vélemények láttán újabb

szemlét rendelt el, melynek során az óvoda-engedély megszerzéséről is gondoskodtak.³⁵ Az egyesület vezetése tehát *mindkét* intézmény megnyitása mellett döntött. 1911 szeptemberében 34 jelentkezővel a magyar nyelvű óvodai csoport s hozzávetőleg 100 fővel a kétosztályos elemi iskola is megnyitotta kapuit.³⁶

Az várakozáson felüli gyorsasággal meginduló mosztári magyar nyelvű oktatás megszervezésében kétségtelenül nagy érdeme volt a helyi magyar kultúregyesületnek, amely saját épületének használatán kívül az iskola és óvoda megfelelő elhelyezése érdekében egy további (háromtantermes, mellékhelyiségekkel is ellátott) épületet is kibérelt.³⁷

A kultúregyesület és az iskola szoros együttműködését kívánatosá tette a tartományi önkormányzati szabályzat egyik rendelkezése is, amely csak helyi illetőségű egyesületek számára biztosította az iskolaállítás és fenntartás jogát;³⁸ a magyarországi Julián Egyesület számára tehát *nem*, s mint látni fogjuk, az események hamarosan olyan fordulatot vettek, hogy az így kínálkozó esélyt érdemes volt megragadni.

A soknemzetiségű magyar iskolák a magyarellenes nagyhorvát sajtóorgánumok számára jó céltáblának bizonyultak; e lapokban mint a „magyarosítás” központjai jelentek meg. A zágrábi *Obzor* korabeli kirohanásai közül az egyik „Horvátellenes magyar ügynökök Boszniában” cím alatt jelent meg,³⁹ egy másik kifejezetten a mosztári intézményt támadva, úgy értékelte a helyzetet, hogy Budapest szisztematikus magyarosító iskolapolitikával kívánja a horvát területeket elnemzetleníteni (Fiumétól Mosztárig és Zimonyig).⁴⁰ Zágráb ugyan messze esett az annektált tartományok magyar iskoláitól, a magyarellenes nagyhorvát irányzatoknak azonban Bosznia-Hercegovinában is megvoltak a politikai megfelelői. Jellemző eset a magyarellenes jelenségek sorában, ahogyan a Julián Egyesület a Stadler érsek nagyhorvát orientációjú lapjának (*Hrvatski Dnevnik*) a szarajevói magyar iskolával szemben várható támadásait elhárítani kívánta. Nevezetesen: a katolikus hitoktatói állást a lap egyik szerkesztőjének kínálta fel.⁴¹ Ez a sajátos eljárás csupán következménye volt annak a helyzetnek, amelyet Thallóczy úgy jellemezett, hogy a boszniai sajtóorgánumok kivétel nélkül idegenkednek Magyarországtól, minthogy egyik sem önfenntartó.⁴² Ez annyit jelent, hogy az annektált tartományok pártformációit külső politikai erők támogatták.⁴³ Minderre tekintettel Khuen-Héderváry Károly kormánya *sajtóosztályt* állított fel a határokon túli magyarság érdekében, részben az őket érintő sajtóközlemények szemlézése, részben pedig sajtótermékekkel történő ellátásuk céljával.⁴⁴ Ezzel összhangban vetette fel a Julián Egyesület, hogy - a horvátországihoz hasonlóan -, ellensúlyképpen hozzanak létre egy boszniai magyar lapot. A magánvállalkozásként meginduló, de az egyesület támogatására is apelláló *Bosnyák Hírlap* azonban 1911 tavaszán „megfelelő talaj hiányában” néhány szám után csődbe jutott.⁴⁵

A bosznia-hercegovinai magyarságnak tehát nem sikerült egy olvasóit aktuális információkkal ellátni képes, de érdekvédelmi és propaganda funkciót is betöltő lapot teremtenie, mint amilyen a *Szlavóniai Magyar Újság* volt Horvátországban.⁴⁶ A Budapestről támogatott eszéki újság ellenben igyekezett ezt a hiástust kitölteni, s „Boszniai hírek” címmel külön rovatot indítva, megkezdte a lap boszniai terjesztését.⁴⁷ Ez a tény azonban az erőviszonyok alakulásán nem sokat változtatott; igaz, 1911 márciusában a tartományi sajtó még megbékélhetőnek látszott. Ezt a reményt erősítette Stadler érsek titkárának Moravec Imrénél tett látogatása, amikor is a szerkesztő biztosította a magyar iskola igazgatóját: amennyiben a fennálló helyzet a tanintézetben változatlan marad, lapjuk tartózkodni fog az ellenséges megnyilatkozásoktól.⁴⁸

De milyen is volt a helyzet a szarajevói magyar elemi iskolában 1911 tavaszán? - A katolikus templom szomszédságában, a *Magyar Házban*⁴⁹ működő tanintézetben ekkor 4 magyar, horvát és német nyelvtudással rendelkező pedagógus oktatott 194 tanulót, akik közül 62 magyar, 62 német, 42 horvát, 1 szerb, 1 cseh, 3 muzulmán és 23 spanyol zsidó volt. A több nyelven és jó színvonalon oktató intézményt a gyermekek további érvényesülése szempontjából a nem magyar nemzetiségű szülők is méltányolhatták. Másfelől az asszimiláció különböző fokán álló magyarok is felkeresték az iskolát (annál is inkább, mivel az az olvasókört és dalárdát is fenntartó Sarajevói Magyar Egyesület épületében működött).⁵⁰ A belvárosi iskola eredményein felbuzdulva, politikailag is kedvezőnek látszó légkörben, a Julián Egyesület nagy lendülettel hozzákezdett a főként munkások lakta Új-Szarajevó magyar iskolájának megszervezéséhez is. Ezzel összhangban a Széchenyi-vezette elnökség 1912. évi költségvetési indítványában (hivatkozva az okkupáció óta elkövetett magyar „mulasztások”-ra), sürgette az akció bővítését, s a megnövelt keretből újabb 4 iskola megnyitását.⁵¹ Szarajevó esetében a bővítést a *túlzsúfoltság* indokolta.⁵² Az egyesület vezetése 1911 végén a zökkenőmentesen engedélyt nyert iskola és óvodák példáján arra a következtetésre jutott, hogy Stadler érsek körének ellenséges gesztusai ellenére - „megtört a jég”. A prognózis azonban túlonat derülátónak bizonyult. Alig 3 hónap múltán heves magyarellenes sajtókampány vette kezdetét a bosnyák fővárosban.

Baljós előjelként értékelhető a Szabadalmazott Bosnyák-Hercegovinai Agrár-és Kereskedelmi Bank igazgatójától érkezett levél, amely arra hívta fel az egyesület figyelmét, hogy a *Sarajevoer Tagblatt* „bécsi bankkörök támogatásával” „...rendszeresen azon dolgozik, hogy a magyar nevet az annektált tartományokban bemocskolja.”⁵³ A figyelmeztetést a Julián Egyesület továbbította a miniszterelnökségnek, egyben utalt az alapszabályzatában foglaltakra, miszerint a szervezet „távolról sem kíván politikába elegyedni...”⁵⁴ A nemzetközi politika színterén bekövetkezett s a Monarchia számára kedvezőtlen változások hatása alól azonban az egyesület sem vonhatta ki magát.

A Karagyorgyevicsek ismételt trónra kerülése óta igen feszült volt a viszony Szerbiával, amely tovább romlott a vámháború, a szandzsáki vasúttervek, de leginkább a természetes zsákmánynak tekintett Bosznia-Hercegovina bekebelezése következtében. A nagy szláv testvér, Oroszország - háta mögött a kialakuló antant szövetséggel - ugyancsak a Monarchia lebírására koncentrált erőit, s ez egybevágott a központi hatalmak ingatag szövetségese, Olaszország érdekeivel is, amely balkáni befolyásáról semmiképpen nem kívánt lemondani. A délszláv kérdés megoldatlansága destabilizáló hatású volt a Monarchia számára mind bel-, mind külpolitikai szempontból. (Mindkettőre példát keresve a zágrábi felségárulási pert s a világháború előszeleként is felfogható véres Balkánháborúkat említhetjük). A nagyszerb propagandagépezet elárasztotta a Nyugatot és Ausztria-Magyarország délszláv-lakta területeit „a bűnös Monarchia” szükségszerű bukásának jövendölésével. Ugyanakkor a társországokban kormányzati pozícióba került horvát-szerb koalíció és a Burián István által pártfogolt boszniai szerb közösség is töretlenül s megtévesztő hitelességgel játszotta az államhű szövetséges szerepét, ügyesen kiaknázva az élesen magyarellenes, (viszont a Monarchia felszámolásában nem feltétlenül érdekelt) nagyhorvát csoportosulások törekvéseiben rejlő lehetőségeket. - Az annektált tartományokban az 1912 elején kibontakozó szélsőséges *magyarellenes hírlapi hajszá* idején a szerb sajtó beszédesen háttérben maradt, illetve gesztusokat tett a magyarok védelmében.

A Julián Egyesületet a magyarellenes támadások nem érték váratlanul. Ezt bizonyítja, hogy a tartományi politikai életben igen befolyásos és jól tájékozott Fischer József és Feichtinger Elek (mindketten a magyar egyesület vezető személyiségei) ismét felmelegítették a korábban elvetett boszniai magyar lap megteremtésének tervét, elsődlegesen éppen abból a megfontolásból, hogy az erősödő magyarellenes hangulatkeltést semlegesíteni lehessen.⁵⁵ Dotálandó szerkesztőként a jó sajtókapcsolatokkal rendelkező Balassa György, gimnáziumi magyartanár neve merült fel. Thallóczy azonban aggályainak adott hangot, mondván: egy politikai szempontból megosztott tanári karban Balassa ténykedése kellemetlen következményekkel járhat.⁵⁶ A miniszterelnökség is hasonló szellemben foglalt állást az ügyben: „a Julián Egyesületnek is óvatosnak kell lennie, mert - noha eddig csendes és zajtalan működését siker kísérte - mégis, az esetben, ha kiderülne, hogy *politikai céljai is vannak*, működése (...) esetleg az ellene irányuló támadások következtében lehetetlenné válnék.”⁵⁷ Az akciónak a pénzügyi alapok bővülésében is megmutatkozó megizmosodása⁵⁸ tehát együtt járt a korábbi korlátozott célkitűzéseket meghaladó tervek megfogalmazásával, amelyek a kultúra mellett immár a politikai szférát is érintették. A bosznia-hercegovinai bonyodalmas politikai viszonyokat ismerve az akció irányítói igyekeztek a legnagyobb elővigyázatosságot tanúsítani; ennek fényében nehéz magyarázatot találni arra a Szarajevó központjában 1912. február 19-én lezajlott magyarellenes tömegmegmozdulásra, amelynek különös módon Balassa György is egyik főszereplőjévé vált.

A demonstrációra a *Hrvatski Dnevnik* vezércikke⁵⁹ szerint Cuvaj bán keménykezű horvátországi kormányzása, vagyis a magyarok erőszakosnak ítélt horvát politikája szolgáltatott okot. A rendőrség passzív magatartása miatt magyar zászló égetéséig fajuló „munkás felvonulás”-nak a katonaság vetett véget. A rendcsinálás közepette - melyben „zászlósértő” diákja elfogásával Balassa is tevékenyen részt vett - megsebesült egy diák is. Az újság a saborban elhangzott interpellációkat idézve a hatósági beavatkozás „tatárjellegű” brutalitására, a magyar katonák és a „telivér magyar” Balassa viselt dolgaira helyezte a hangsúlyt, (s nyíltan uszított utóbbi megbüntetésére). Az ügy hetekig elhúzódó diákmozgalommá dagadt, amelyet a tartományi sajtó megkülönböztetett figyelemmel kísért. Az események eltérő interpretációja arra utal, hogy ki-ki pártállása szerint igyekezett a történekből politikai tőkét kovácsolni.

A legnagyobb érdeklődést Stadler érsek lapja mutatta, amely a zavargást követően „a rendőrség asszisztense”-ként, s immár „elfajzott bunyevác horvát”-ként említette Balassát, s elutasította annak kérését, hogy közöljék helyreigazító nyilatkozatát.⁶⁰ A szerb *Srpska Riječ* viszont szóvá tette, hogy Balassa *testi épsége* is veszélyben forog, egyben felvetette Kudlich igazgató (Balassa főnöke) személyes felelősségét is a történekből.⁶¹

Egy másik szerb lap, a *Narod* ugyancsak Balassa pártjára állt, hírt adva arról, hogy Bakó Gyula, helyettes tanár a diákokkal vállalt tüntető szolidaritásával igyekszik kollégája állásához jutni.⁶²

Az ügy ezzel nem ért véget, a feltüzelt diákság ugyanis éppen március 15-i[!] gyűlésén tiltakozó sztrájkról határozott. Ezzel kapcsolatosan egy manifesztumot is közzétettek, amely a *Hrvatska Zajednicában* jelent meg.⁶³ Ebben követelték a gyűlölt Balassának mint a február 19-i események egyik kiváltójának[?!] elmozdítását, (hogy ne folytathassa magyarosító tevékenységét,) egyben garanciát kértek a megmozdulásban és a sztrájkban részt vett diákok és a velük szimpatizáló tanárok büntetlenségére. A közlemény fontos és új eleme - amely a későbbiekben az akció egészére komoly kihatással volt - egy magyar pedagógus megbélyegzése azzal, hogy

hivatását a délszláv diákok elnemzetlenítésének céljával gyakorolja. Ez a vád, noha lényegében nem állt ellentmondásban sem a magyar nagyhatalmi tervekkel, sem pedig a szűkebben vett Magyarországon megvalósítani szánt iskolapolitikai elképzelésekkel, nyilvánvalóan túlzó és igaztalan volt. Különösen, ha az eredményeket vesszük alapul, hiszen ebből a szempontból a magyarságra nézve összehasonlíthatatlanul kedvezőbb népességi erőviszonyok között s előnyösebb anyagi és személyi feltételekkel zajló horvátországi akció sem volt „sikeres”; még inkább irreális törekvés lett volna tehát magyarosítani Bosznia-Hercegovinában. Ettől függetlenül az annektált tartományok magyarellenes politikai erői (horvátországi „import”-ból) hatásos jelszó birtokába jutottak.

A bosznia-hercegovinai magyar iskolákat az asszimilációs fenyegetettségről szóló újkeletű tétel éles támadások középpontjába állította. Az újságok hasábjain megjelentek a Szlavóniai akcióból már jól ismert fordulatok, többek között, hogy a magyar alapítású iskolákban *janicsárnevelés* zajlik, mivel a beiskolázottak - amint az egyik lap írta: „Mind a mi gyermekeink”;⁶⁴ azaz délszláv nemzetiségűek.[?]

A sajtókampányhoz április elején csatlakozott a *Sarajevoer Tagblatt* is, élesen támadva a Julián Egyesületet.⁶⁵ Bécsi körökkel kapcsolatot tartó lapról lévén szó, a miniszterelnökség helyesnek látta az ominózus cikk állításainak cáfolatát, amely Feichtinger Elek közreműködésével⁶⁶ a *Bosnische Post*ban látott napvilágot.⁶⁷

Szent Cirill és Metód napján a *Hrvatsi Dnevnik* a Julián-iskolák „elnemzetlenítő” ingyen szolgáltatásait (karácsonyi ajándék, tanulmányi jutalom) támadta, miközben az egyesületet olyan („szalonnát evőknek” való) szervezetként mutatta be, amelyben renegát tanítók a horvátok elleni gyűlöletre nevelik a nem magyar gyerekeket.⁶⁸ A horvátságra leselkedő veszélyt a cikk nemcsak a magyarok által előzőnlött Szlavónia elszakítására irányuló törekvések példájával igyekezett megjeleníteni, de megfogalmazta azt a kérdést is, hogy vajon elegendő jogalap-e az egyesület bosznia-hercegovinai jelenlétére az a néhány tisztviselő és ágrólszakadt „cigány”, akiknek iskolaszükségletére hivatkozva megkísérlik a lehetetlent: a két délszláv tartomány elmagyarosítását. Minden horvátlakta terület védelmében a lap ünnepi vezércikke végül azt javasolta, hogy állítson a horvátság „örtornyot” mindenhová, ahol csak Julián-iskola működik,⁶⁹ s nemzeti összefogással, *bojkottal*![] fojtsák meg azokat.⁷⁰

A bojkott-felhívást az egyesület kénytelen volt komolyan venni, (miután a horvátországi akcióban Daruvár és Pétervárad délszláv lakossága már élt e radikális eszközzel a magyar intézményekkel szemben⁷¹). A fenyegetés ezúttal ugyan beváltatlan maradt, azonban a politikai légkör rendkívül elmergesedett a diáktüntetés megtorlását, a Balassához intézett életveszélyes ultimátumot⁷² és az imént idézett felhívást követően. Az egyesület az események hatására átértékelni kényszerült a saját helyzetéről és az akció esélyeiről korábban kialakított álláspontját, megállapítva, hogy a muzulmán-magyar barátság, amelyre az akcióban leginkább támaszkodni kívántak nem több üres frázisnál. („Olyan embernek néznek bennünket, kiknek barátsága nem hasznos, ellenségeskedése nem ártalmas.”)⁷³ Mindezt belátva a konzekvenciát csak egyféleképpen lehetett levonni, nevezetesen, hogy az akció fejlődése csupán a felmutatott erő és a kivívott befolyás alapján képzelhető el.

A magyarság boszniai súlyát a már korábban elhatározott⁷⁴ *öszöndijakció* kiteljesítésével,⁷⁵ valamint a Banja-Luka-i és mosztári ferences püspök (Stadler érsek ellenlábasai) támogatásával,⁷⁶ - részben tehát politikai eszközökkel kívánták növelni. Hasonló megfontolásból, a társadalmi vezetőréteg „kitermelésének” szándékával vette kezdetét a *középiszkolai tanfolyam* megszervezése is.⁷⁷ Az intézmény a mosztári polgári iskolával ellentétben⁷⁸ 1913-ban meg is valósult.⁷⁹ (1914 őszén az első

évfolyamra már 39, a másodikra 15 tanuló iratkozott, közülük 37 fő katolikus, 13 izraelita, 2 evangélikus és 2 mohamedán vallású volt.⁸⁰) A tanfolyam 1916 őszére négyosztályossá fejlődött, s időközben szertárakkal, ifjúsági és tanári könyvtárral is felszerelték.⁸¹

Nem rendült meg a gimnázium helyzete a háború időszakában sem, annak ellenére, hogy (a Julián Egyesület 70 tanítójához hasonlóan) az egyik óraadó tanárt bevonultatták,⁸² s a katonai szolgálat alól még Penavin Elemér igazgatónak is csak ideiglenes felmentést tudtak kieszközölni befolyásos pártfogói.⁸³

Mindeközben további 3 magyar iskola szerveződött meg Északkelet-Boszniában. Elsőként *Bjelina* (és a szomszédos *Ljeljenče*) magyarjainak kérése teljesült.⁸⁴ (Az 1912 őszén megnyílt elemi iskola 82 tanulójaiból 75 vallotta magyarnak magát.⁸⁵)

A *brčkai* Julián-iskola ugyancsak 1912 szeptemberében nyitotta meg kapuit egy előkelő török főutcai házában, egy épületben a helybéli *magyar egyesülettel*.⁸⁶ 1913-ban a *vučiaki* magyar iskolában is megindult az oktatás.⁸⁷ (*A zavidovići* magyar tannyelvű elemi iskola további sorsáról a források nem tesznek említést.)

Az utolsó békeév *a tanulólétszám* tekintetében is a legeredményesebb volt, hiszen négy esztendő alatt a magyar iskolába járók száma - megötszöröződve - csaknem elérte az ezer főt (989).⁸⁸ Ezután jelentős visszaesés következett (a harci cselekmények miatt 1915 ősze volt a mélypont), majd ismét szerény emelkedés figyelhető meg.⁸⁹

*

Bosznia-Hercegovina magyarsága nemcsak számbeli erejéhez mérten fejlett iskolahálózatot; de jelentős *kulturális-társadalmi intézményeket*, egyesületeket és olvasóköroket is létrehozott. Ezek közül a legjelentősebb a már többször említett *Sarajevói Magyar Egyesület*. A szervezet különös jelentőségét az adja, hogy már a boszniai akciót megelőzően, spontán civil szerveződésként alakult meg 1905-ben.⁹⁰ Az egyesület 1912-ben taktikai okokból (hogy a magyar iskolák szervezéséhez országos hatáskört nyerjen) felvette a *Bosznia-Hercegovinai Magyar Egyesület* nevet.⁹¹ Működése célját az alapszabály 1. pontja az annektált tartományokban élő magyarság kulturális, társadalmi, gazdasági felemelésében és a nemzeti értékek megtartásában jelölte meg. Az egyesület a hercegovinai magyarok 1910 novemberében létrehozott szervezetével, a *Mosztári Magyar Kultúregyesülettel*⁹² és a *brčkai* magyar egyesülettel⁹³ együtt e célkitűzések megvalósításán fáradozott egészen a hatalomváltás minden magyar intézményt elsöprő fordulatáig...

A boszniai akció mérlege

A boszniai akció azon kormányprogramok sorába tartozott, amelyeket „az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” címén a határokon túl élő szórványmagyarság beolvadásának meggátolása érdekében indítottak a századelőn.

A források ismeretében megállapítható, hogy *a boszniai akció a szlavóniai akció szerves folytatásaként* bontakozott ki *azonos* nyelvterületen, sok tekintetben hasonló politikai viszonyok között, közös költségvetési forrásból táplálkozva, egyazon elvek szerint működő szervezeti keretekben és személyi állományi közreműködéssel (lásd Julián Egyesület).⁹⁴

A hasonlóságok és összefonódások ellenére a boszniai akció több szempontból mégis eltérő fejlődést mutatott. A különbségek egyike, hogy a *boszniai akció igen*

csekély számú (néhány ezer) magyar gondozását tűzte maga elé, nem úgy, mint a horvátországi vagy az amerikai (ahol a kivándorolt magyarok száma százezres nagyságrendű volt). A *boszniai töredék-magyarság lélekszáma önmagában nem indokolta a költséges program elindítását*. Thallóczy Lajosnak és az akció más vezető személyiségeinek levelezéséből azonban kirajzolódik a magyar kormányzat történelmi ihletésű Bosznia-politikájának vezéreszméje, nevezetesen Magyarország „balkáni hivatás”-ának, vagyis nagyhatalmi befolyásának beteljesítése. Ez a motívum magyarázza azt a jelenséget, hogy (a horvátországihoz hasonlóan) a többi akcióval ellentétben miért szorgalmazta a budapesti kormányzat a magyarság ki- (vagyis be)vándorlását. A szlavóniai akció stratégiai céljait a miniszterelnökség illetékesei úgy fogalmazták meg, hogy a bevándorló magyarság feladata - az ugyancsak aránylag népes és gazdaságilag is erős svábsággal összefogva - erős „védőmű”-vet képezni a délszláv szeparatista törekvésekkel szemben.⁹⁵ A délszláv egyesülési törekvések ismeretében ez a célkitűzés aktuális volt Boszniára nézve is. Ehhez azonban még az osztrákok együttműködése sem kínált reális esélyt (legalább annyira voltak riválisok, mint szövetségesek). Bonyolultabbá, egyszersmind kezelhetőbbé tette a problémát az a tény, hogy Boszniában nem egy látszólag közös platformot alkotó délszláv (horvát-szerb) tömörülés játszotta a főszerepet, hanem egymással versengő nagyhorvát és nagyszerb erők, harmadikként pedig a délszláv egységtörekvésekben nem érdekelt muzulmánok, akiknek megnyerésétől az akció egész ideje alatt éppen ezért a legtöbbet várta a budapesti kormányzat.

A magyar állam boszniai befolyásának sokat emlegetett gyengesége következtében az *akció kettős - kisebbségvédelmi és nagyhatalmi - céljának* tehát azokkal a - *döntően kulturális - eszközökkel kellett érvényt szerezni*, amelyek sikeres alkalmazását éppen a Száva túloldalán zajló szlavóniai akció példázta.

A *nemzeti identitás ápolásának* kétségtelenül leghatékonyabb eszköze az *anyanyelvi oktatás* volt, s ezen a téren a boszniai magyarság igen sokat kapott az akció 10 éve alatt. A két felállított óvoda a már elvesztett vagy megromlott anyanyelv elsajátítását, illetve tökéletesítését tette lehetővé; a fél tucat elemi iskola pedig a nemzeti kultúrjavak alapjait biztosította a tanköteles korú magyar gyermekek számára. A középiskolai tanfolyam és a néhány Julián-ösztöndíj lényegileg a továbbtanulási igényeket is kielégítette. E kilenc intézményből álló „iskolarendszert” a Közös Pénzügyminisztérium és - a Julián Egyesületen keresztül - a budapesti kormány hathatós támogatásával, a magyar egyesületekkel szoros együttműködésben sikerült létrehozni. Hozzá kell tennünk, hogy ezzel szemben a tartományi kormány lényegileg nem támasztott akadályokat, ellentétben a horvátországi báni kabinetekkel, amelyek - különösen a *rezolúciós érában* - igyekeztek kitérni a magyar iskolák engedélyezése elől, sőt a meglévők felszámolására is számos kísérlet történt. A horvátországi - többször kormány szintre emelt - magyarellenességgel Bosznia-Hercegovinában nem kellett megküzdenie az ott élő magyar szórványnak. (Jellemző, hogy a horvátországi magyarság gazdasági és nemzetiségi sérelmeinek orvoslását szolgáló jogvédelmi tevékenységet⁹⁶ nem kellett kiterjeszteni Boszniára:) Élesen magyarellenes tömegdemonstrációkra és sajtótámadásokra ugyan a világháború előestéjén szintén sor került, ezek azonban nem veszélyeztették közvetlenül a magyar iskolák működését és fennmaradását. Ilyen fenyegetést - tudomásunk szerint csak egy 1913-as tartománygyűlési határozati javaslat tartalmazott, amely meg akarta tiltani boszniai gyermekek nem szerb vagy horvát tannyelvű iskolákba iratását.⁹⁷

A horvátországinál kedvezőbb politikai légkörre utal az is, hogy az annektált tartományokban az akciótól függetlenül, civil kezdeményezésként jöhetett létre a két tartományi székhely magyar egyesülete, (a különbséget talán már a névadás is kifejezi

valamelyest: a két horvátországi szerveződés *társaskör* volt, míg a két bosznia-hercegovinai [kultur]egyesület).⁹⁸ A különbségek magyarázatául azonban rá kell mutatnunk, hogy a horvátországi magyarság túlnyomó többsége földművelésből élt,⁹⁹ a boszniai magyarság körében viszont (különösen Szarajevóban és Mosztárban) polgári elemeknek (tisztviselő, értelmiségi és katonatiszt) volt meghatározó szerepe.¹⁰⁰

A boszniai akció kulturális eszköztárából sem hiányoztak a könyvtárak;¹⁰¹ közművelődési, tájékoztatási és propagandacélokat egyaránt szolgált a Julián Egyesület „boszniai naptár”-ként emlegetett képes kalendáriuma.¹⁰²

A modern tömegtájékoztatás és propaganda még hatékonyabb eszközének, egy magyar nyelvű sajtóorgánumnak a megteremtése erősen foglalkoztatta az akció vezetését, annál is inkább, mivel a romániai és amerikai akciónak is volt sajtó-ága, s emellett szólt a *Szlavóniai Magyar Újság* sikere.¹⁰³

Jellemzőnek látszik azonban, hogy míg a horvátországi magyarság a *kisebbségi érdekvédelmi szócső* szerepét is betöltő újságot kapott, addig Boszniában Thallóczy - a magyar újság kudarcra láttán - a *magyar politikai befolyás* érvényesítésének *eszközéül német nyelvű* újság alapítását látta célravezetőbbnek.¹⁰⁴ Érdekes, hogy végül a magyar kormány beérte a nagyhorvát körökkel rivalizáló ferencesek lapjának (*Naa Misao*) pénzügyi támogatásával.¹⁰⁵

Stadler érsek politikai ellenfeleinek favorizálása egyébként nem csupán a két ferences püspök rendszeres támogatásában s teológus-jelölteknek szánt ösztöndíjak alapításában mutatkozott meg,¹⁰⁶ de a budapesti kormány pénzügyi támogatást nyújtott a mosztári ferences templom felújításához,¹⁰⁷ s a háború végén egy boszniai ferences tanintézetnek is.¹⁰⁸

Itt említjük meg azt is, hogy a többi akciótól eltérően a boszniai magyarsággondozási programnak - a református egyház erre irányuló törekvései ellenére - *nem* jött létre külön *egyházi ága* (már nagyságrendi okok miatt sem),¹⁰⁹ jóllehet az anyanyelvű hitélet gyakorlása a nemzeti identitás megtartásának egyik legfontosabb tényezője volt mindenütt, ahol magyar szórványgondozás folyt.

Ez természetesen nem zárta ki azt, hogy a *magyar politikai befolyás növelése érdekében* a budapesti kormányzat olyan lépéseket tegyen, amelyek egyházi vonalon juttatták érvényre politikai szándékait Bosznia-Hercegovinában. Ide sorolhatjuk a *muzulmán* vezetőréteg szimpátiájának elnyerésére irányuló törekvéseket, s úgyszintén a politikailag megosztott *katolikus* klérus magyarbarátnak tartott *ferences* rendi vezetőinek támogatását. (Végeredményben Kállay Béni politikájához való visszatérésként kell értelmeznünk azt a jelenséget is, hogy Buriánnak az ortodox egyháznak és általában a boszniai szerbségnek tett gesztusaival¹¹⁰ szemben a súlyos érdekellentéteken nagyvonalúan túllépő szerb orientációnak a boszniai akcióban kifejezett jelét nem találni.¹¹¹)

A Száva két oldalán vezetett akciót az is megkülönbözteti, hogy a vizsgált forrásokban csak elvétve találtunk utalásokat Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos *gazdasági* jellegű tervekről és intézkedésekről. Ennek magyarázata elsősorban abban keresendő, hogy a társországok autonómiája a gazdasági élet irányítására nem terjedt ki, így tehát a budapesti kormányzatnak tágabb tere nyílt a folyamatok közvetlen befolyásolására, mint osztrák riválisa mellett az annektált tartományokban.¹¹² Ez alól talán csak a bankszféra kivétel. A Boszniába irányuló magyar tőkeexporthoz ugyanakkor a bosnyák gazdaság ez irányú szükségletei teremtettek alapot. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézményeként 1909-ben létrehozott (s brčkai fiókkal is rendelkező) *Szabadalmazott Bosnyák-Hercegovinai Agrár- és Kereskedelmi Bank* azonban a helyi politikai tényezők, valamint osztrák pénzügyi körök heves

ellenállása miatt nem tudott a kmet-birtokok megváltásában rejlő nagy üzletben koncessziókhöz jutni, ami jelentős presztízsveszteség volt a magyar állam számára is.¹¹³ Hasonlóképpen osztrák érdekek jutottak túlsúlyba az 1913-ban megalakuló *Bosznia-Hercegovinai Postatakarékpénztár* ügyében is.¹¹⁴

Kifejezetten a boszniai akció keretében tervezett és véghezvitt gazdasági jellegű kezdeményezés csupán a Julián Egyesület *iparostanoncközvetítő* akciója volt.¹¹⁵ A magyar fiatalok anyaországi szakképzésének célja az lett volna, hogy a boszniai magyar közösség középrétegeit erősítse, s szorosabbra fűzze az ott élő magyar szórvány és az anyaország közötti szálakat; az akciónak azonban legfeljebb néhány tucat kedvezményezettje volt,¹¹⁶ így kitűzött céljai csak részben teljesülhettek.

A magyar kormányzat „Boszniai actio”-járól összefoglalásul elmondható, hogy az anektált tartományok magyarságának nemzeti gondozását, másfelől a boszniai (egyszersmind a balkáni) magyar hatalmi befolyás kiterjesztését, növelését célozta. E kettős cél elérésének mindenekelőtt kulturális eszközei voltak, jóllehet a budapesti kormányok és a tartományi kormányzásban részt vevő exponenseik éltek a politikai hatásgyakorlás informális eszközeivel is. A „magyarosítás” nyilvánvalóan hamis vádját, de a magyarság közvetlen asszimilációs fenyegetettségének tételét is elvetve megállapíthatjuk, hogy a túlnyomólag a Julián Egyesület révén megvalósult eredmények összességükben nem bizonyultak időtállóknak: a két tartomány maroknyi magyarsága iskoláinak bezáratását követően nem rendelkezett azokkal a jogi és intézményi garanciákkal, amelyek a hatalomváltást követően hatványozottan jelentkező beolvasztó hatásokkal szemben biztosíthatták volna fennmaradását.

Még a perspektíváiban legígéretesebb ösztöndíj-akció is torzó maradt, miután a Magyarországon végzetek (zömükben muzulmánok) - kétségtelen kötődéseik ellenére - nem tudták elérni a magyar kapcsolatok fenntartását és továbbfejlesztését az új helyzetben - amelyben a döntő szó a szerbeké lett. Így az ösztöndíjas akció nem jelentett mást, mint - Klebelsberg szavaival élve - „igen költséges” és meddőnek tűnő *kultúr-diplomáciai erőfeszítéseket*,¹¹⁷ amelyek utólag mégis értelmet nyernek azáltal, hogy napjaink szükségszerű kapcsolatépítését nem a nullpontról vagy Mátyás királytól, hanem éppen a „Boszniai actio” hagyományára alapozva kezdehetjük el.

Jegyzetek

¹ MOL K 27, MT jkv., 1910. szept. 29., I., 28.

² Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 64. kötet. Budapest 1920. 74-75.

³ Burián István közös pénzügyminiszter egy 1906 decemberében készített emlékiratában említette, hogy a közigazgatásban alkalmazott osztrák-magyar állampolgárok 82 százaléka szláv nemzetiségű. MOL K 26 ME 713. csomó 1553. 1907 XXXVI. tétel.

⁴ Günther Ferenc: *Bosznia Szávamellékén*. Zombor, Bittermann és Fia 1910. 24.

⁵ *Tájékoztató a Julián Egyesületről*: Hatodik jelentés a Julián Egyesület 1913. évi működéséről. Budapest 1913. 7. és Margitai József: *A horvát-szlavónországi magyarok sorsa, nemzeti védelme és a magyar-horvát testvériség*. Budapest 1918. 353.

⁶ Kitérő lelkesedéssel fogadták az annexiót, remélve, hogy a „horvát” tartományok egyesítését, s Nagy-Horvátország létrejöttét. Ez a kétpólusú monarchia *trialista* átalakításával jelentett volna egyet.

⁷ *Magjarska kolonizatorska politika u Bosni. Hrvatsko Pravo*, 1909. május 7.

⁸ *Dunántúl*, Húsvét című mell., 1913. március 23.

⁹ Miniszterelnökségi levéltervezet a Julián Egyesülethez. MOL K 26 ME 1184. cs. 907. 1912 XVI. t.

¹⁰ MOL K 26 ME 968. cs. 1013. 1911 XVI. t. 560. a(lap)sz(ám)

¹¹ Thallóczy Lajos: A Balkán-félszigeten beállott változásokkal szemben Magyarország részéről követendő eljárás kulturális és gazdaságpolitikai téren.: *Emlékirat*. Budapest M. Kir. Állami Nyomda 1912. 1, 3. OSZK K.t., Fol. Hung./2.

¹² Az 1904-ben létrehozott szervezet valójában a kormány inkognitójának megőrzését biztosító operatív testület volt. Vezetőségében és tiszteleti tagjainak sorában befolyásos politikusokat, főpapokat és közéleti személyiségeket találunk. (Széchenyi Béla, Klebelsberg Kunó, Darányi Ignác, Eötvös

- Loránd, ifj. Andrassy Gyula, Tisza István stb.) A szakminisztériumok munkatársaiból gonddal kiválasztott referensek (statisztikusok, gazdasági, oktatásügyi és jogi szakértők), valamint a nyelv- és helyismerettel rendelkező tanítói kar szervezte, illetve vitte véghez zömmel mindazt, amit a budapesti kormányzat az akció keretében elérni kívánt.
- ¹³ MOL K 26 ME 854. cs. 1010. 1909 XVI. t.
- ¹⁴ Benisch Arthur: Bosznia-Hercegovina iskolaügye. *Magyar Paedagogia* 1914. 558.
- ¹⁵ A Kranken-Verein által fenntartott 5-tanítós német iskolában, Mosztárban, Dolnja Tuzlán és Banja-Lukán horvát középiskolákban volt elvi lehetőség a magyarnak, mint választható tárgynak a tanulására. MOL K 26 ME 854. cs. 6119. 1910 XVI. 1010. asz.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Margitai (korábban a csáktornyai tanítóképző igazgatója) gyakorlott tantervkészítő volt. Ő hozta összhangba a magyarországi 6 osztályos elemi iskolai tananyagot az 5 osztályos horvátországi s a boszniai 4 esztendő képzéssel.
- ¹⁸ Amit Fischer Józseftől, a magyar egyesület korábbi elnökétől kívánt bérbe venni. Uo.
- ¹⁹ MOL K 26 ME 854. cs. 94. 1910 XVI. t.
- ²⁰ MOL K 26 ME 854. cs. 1764. 1910 XVI. t. 94. asz.
- ²¹ Uo.
- ²² MOL K 26 ME 854. cs. 6029. 1910 XVI. t. 94. asz.
- ²³ Az „előkészítő nyelvtanfolyam” funkcióját is betölteni tervezett óvodába 1910-ben 24 magyar, 15 német, 16 szerb és horvát, 3 spanyol-zsidó és 2 egyéb anyanyelvű gyermeket jegyeztek elő. MOL K 26 ME 854. cs. 6029. 1910 XVI. t. 94. asz.
- ²⁴ A gyermekek iskolába fuvarozása a horvátországi akcióban bevett szolgáltatásnak számított, de Szarajevóban is megszervezték, hiszen a Boszniai akció 1911. évi költségvetési tervében is szerepelt ez a kiadási tétel. MOL K 26 ME 854. cs. 6135. 1910 XVI. t. 94. asz.
- ²⁵ Idézem a *Szlavóniai Magyar Újság* 1910. október 10-i számából.
- ²⁶ MOL K 26 ME 854. cs. 6319. 1910 XVI. t. 94. asz.
- ²⁷ Az 1911. évi költségvetési keret így módon 27 414 K-ra növekedett. - MOL K 26 ME 854. cs. 6503. 1910 XVI. t. 94. asz. és uo. 968. cs. 919. 1911 XVI. 560. asz.
- ²⁸ MOL K 26 ME 968. cs. 560. 1911 XVI. t.
- ²⁹ Uo. és MOL K 26 ME 968. cs. 660. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ³⁰ MOL K 26 ME 968. cs. 560. 1911 XVI. t.
- ³¹ MOL K 26 ME 968. cs. 1013. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ³² A szerbiai lapok terjesztették el a hírt, hogy 1906. augusztus 31-én felkelés robbant ki az osztrák-magyar elnyomókkal szemben. A hírt egyébként Burián István emlékiratában teljesen alaptalannak nevezte. MOL K 26 ME 713. cs. 1553. 1907 XXXVI. t.
- ³³ MOL K 26 ME 968. cs. 1364. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ³⁴ MOL K 26 ME 968. cs. 2043. 1911 XVI, t. 560. asz.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ MOL K 26 ME 968. cs. 5420. 1911 XVI. t. 560. asz. Margitai viszont azt írta, hogy a 2 tanítós iskolába számos nemzetiség, még lengyelek is jártak, s az összlétszám megközelítette a 200 főt. Margitai i. m. 346.
- ³⁷ MOL K 26 ME 854. cs. 5650. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ³⁸ MOL K 26 ME 968. cs. 5420. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ³⁹ *Obzor*, 1911. szeptember 8.
- ⁴⁰ *Obzor*, 1911. szeptember 15.
- ⁴¹ MOL K 26 ME 854. cs. 4243. 1910. XVI. t. 94. asz. Klebelsberg Kunó írta a miniszterelnöknek, hogy: „...kívánatosnak tartanók, ha nevezett szerkesztőnek (ti. dr. Dujmučič-nak) a hitoktatásról leendő megbízatása által a *Hrvatski Dnevniket*, mielőtt az iskola ellen komolyabb akciót kezdene, elhallgattatnók.”
- ⁴² MOL K 26 ME 968. cs. 6322. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ⁴³ Lásd a boszniai muzulmánok egy 1906-ban kelt memorandumának 31. oldalán leírtakat. MOL K 26 ME 713. cs. 6281. 1906 XXXVI. t.
- ⁴⁴ MOL K 27 MT jkv. 1910. szeptember 29-i ülés, I. 28. MOL K 26 ME 855. cs. 4279. 1904 XVII. t. 154. asz.
- ⁴⁵ MOL K 26 ME 945. cs. 3117. 1911 XVI. t. 359. asz., valamint 968. cs. 6322. 1911 XVI. 560. asz.
- ⁴⁶ Lásd Makkai Béla: *A Szlavóniai Magyar Újság* és a horvátországi magyarság (1908/1918). In: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Szerk.: Arday Lajos. Budapest, Teleki László Alapítvány, Közép-Európa Intézet 1994. 199-211.
- ⁴⁷ *SZMÚ* 1911. június 4.
- ⁴⁸ MOL K 26 ME 968. cs. 2044. 1911 XVI. t. 560. asz.

- ⁴⁹ Így nevezték a Fischer József által bérbe adott emeletes épületet, ahol a magyar iskola és a különböző közművelődési csoportok működtek, egészen az iskola „túlfejlés”-éig.
- ⁵⁰ Uo.
- ⁵¹ Az éves keretösszeget 64 300 koronára kívánták emelni. Uo.
- ⁵² Hiszen 1911 őszén a belvárosi iskolában 192, az óvodában 60 gyermek, a külvárosi iskolában pedig 80 tanuló, illetve 50 óvodás oktatását, illetve felügyeletét kellett ellássa az alkalmazott 6 tanító és 2 óvónő. MOL K 26 ME 968. cs. 5777. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ⁵³ MOL K 26 ME 968. cs. 3397. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ MOL K 26 ME 968. cs. 6322. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ⁵⁶ Thallóczy Balassa megbízását illetően a közvetlen politizálással szemben a szakmai munkát részesítette előnyben, mint írta: „Én sokkal jobbnak tartanám, hogyha Balassa György a szerb – horvát - bosnyák iskolák számára jó magyar nyelvtant szerkesztene és ebbeli hivatását teljesítené, amiért bővebben megérdemelné a neki szánt segítyt.” Uo.
- ⁵⁷ Uo.
- ⁵⁸ 1912-re 57 000 K, [MOL K 26 ME 968. cs. 5507. 1912 XVI. t. 84. asz.] az 1913-as költségvetési terminusra már 69 900 K volt előirányozva az akció céljaira. MOL K 26 ME 968. cs. 7717. 1913 XVI./a. 554. asz.
- ⁵⁹ *Hrvatski Dnevnik*, 1912. február 20.
- ⁶⁰ Uo. 1912. február 24. A magyartanárt a lap itt Jozif-Balassának nevezte.
- ⁶¹ *Srpska Riječ*, 1912. március 5.
- ⁶² *Narod*, 1912. március 27.
- ⁶³ *Hrvatska Zajednica*, 1912. március 20.
- ⁶⁴ Uo.
- ⁶⁵ „Mert Szlavóniából most már jól tudjuk, hogy milyen [magyarosító!] célt szolgál a Julián.” *Sarajevoer Tagblatt*, 1912. április 4.
- ⁶⁶ MOL K 26 ME 945. cs. 2476. 1912 XVI. t.
- ⁶⁷ A közlemény felróttá a német nyelvű lapnak, hogy miért vonja kétségbe magyar pénzen szervezett iskolák létjogosultságát, miközben a két tartományban 13 német tannyelvű iskola háborítatlanul működik, köztük a Franz Joseffeld-i, a tartományi kormány pénzügyi támogatását is élvezve. *Bosnische Post*, 1912. április 30.
- ⁶⁸ *Hrvatski Dnevnik*, 1912. július 4.
- ⁶⁹ Ez a gondolat a horvátországi magyar iskolák ellenében is többször megfogalmazódott, például Juraj Dobrenić által, aki egy daruvári tanítóegyesületi gyűlésen tett javaslatot az „ellen-iskolahálózat” felállítására. Dobrenić, Juraj: *Madžarske škole u Hrvatskoj noćle a u Damvarskom kofaru napose*. Zagreb 1909. I. m. 51.
- ⁷⁰ „...ezentúl ellenségünk barátja legyen gyűlöletesebb az ellenségnél...” - adta ki a jelszót a lap. *Hrvatski Dnevnik*, 1912. július 4.
- ⁷¹ Daruváron 1907-ben és Péterváradon 1911-12-ben. MOL K 26 ME 967. cs. 3736. és 4280. 1912 XVI. t. 3736. asz.
- ⁷² A büntetések résztvevői közül 9-et eltávolítottak a gimnáziumból, 200 főt rövid elzárással büntettek. - Balassa halálos ítéletét március 28-án függesztették ki a gimnázium kapujára, ahogy Feichtinger Elek riadtan írta Széchenyi Bélának: Balassa „nem éri meg a húsvétot”. MOL K 26 ME 968. cs. 2385. 1912 XVI. t. 84. asz.
- ⁷³ MOL K 26 ME 1120. cs. 160. 1913 XVI./a. t.
- ⁷⁴ Széchenyi írta: „Módot kell nyújtani a velünk rokonszenvező bosnyák szülőknek, hogy gyermekeiket már otthon magyarrá taníthassák, s aztán továbbtanulni Magyarországra küldhessék.” MOL K 26 ME 1115. cs. 3081. 1912 XIV. t. 178. asz.
- ⁷⁵ MOL K 26 ME 992. cs. 2802. 1913 XVI. t.
- ⁷⁶ MOL K 26 ME 992. cs. 1142. 1914 XVI./a. t
- ⁷⁷ Széchenyi a tervet e szavakkal indokolta: „Hogy a magyar befolyás Boszniában és Hercegovinában az őt megillető helyet elfoglalja, annak nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy kellő számú középosztályú magyar család telepedjék meg a tartományi fővárosban.” „Gondos családapa pedig (...) megtelepülni csak abban az esetben fog, ha gyermekei neveltetéséről (...) gondoskodni tud.” MOL K 26 ME 1185. cs. 3580. 1913 XVI.1a. t. 3137. asz.
- ⁷⁸ „Az egyesület volt[!] tanfelügyelője tudtunk és beleegyezésünk nélkül ígéretet tett a Mostari Magyar Kultúregyesületnek az iránt, hogy Mostarban is szervezzünk polgári iskolai tanfolyamot, s így (...) kénytelenek voltunk Mostarban is kísérletet tenni.” állt az Julián Egyesület jelentésében. MOL K 26 ME 1185. cs. 3580. 1913 XVI./a. t. 3137. asz.
- ⁷⁹ Az intézménybe 29 diák iratkozott. MOL K 26 ME 1185. cs. 7439. 1913 XVI./a. t. 3137. asz.

- ⁸⁰ Uo.
- ⁸¹ MOL K 26 ME 1185. cs. 473. 1917 XVI./a. t.
- ⁸² Uo.
- ⁸³ MOL K 26 ME 1037. cs. 8987. 1914 XVI. t. s 1037. cs. 84 1955 XVI. t.
- ⁸⁴ MOL K 26 ME 968. cs. 3224. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ⁸⁵ MOL K 26 ME 968. cs. 7707. 1912 XVI. t. 84. asz.
- ⁸⁶ MOL K 26 ME 968. cs. 3772. 1913 XVI./a. t.
- ⁸⁷ MOL K 26 ME 1085. cs. 6961. 1913 XXV./a. t. 832. asz. és 992. cs. 1522. 1914 XVI. t.
- ⁸⁸ Az 1910/11-ben a még társtalan sarajevói iskolába 180 fő járt, közöttük 112 *nem magyar* anyanyelvű[!]. (Az óvodásokat is számítva 240 fő volt a tanulólétszám.) MOL K 26 ME 873. cs. 6850. 1910 XXV./a. t. 3928. asz. 1913/14-ben a tanulók összlétszáma 989 fővel elérte mindenkori legmagasabb értékét. MOL K 26 ME 1085. cs. 887. 1914 XXV./a. t. 189. asz.
- ⁸⁹ 1915/16-ban a tanulólétszám 554 főre zuhant, (közülük 223 fő volt idegenajkú). MOL K 26 ME 1085. cs. 2649. 1916 XXV./a. t. 2. asz. Az 1916/17-es tanévben a tendencia megfordult. A 683 gyermek közül 304 nem magyar volt. MOL K 26 ME 1085. cs. 2136. 1917 XVI./a. t. 460. asz.
- ⁹⁰ MOL K 26 ME 854. cs. 1010. 1909 XVI. t. Az egyesület társas összejöveteleket szervezett, közművelődési, jótékonyági, idegenforgalmi és humanitárius tevékenységet folytatott, és egy könyvtárat is működtetett.
- ⁹¹ MOL K 26 ME 968. cs. 1977. 1912 XVI. t. 84. asz.
- ⁹² MOL K 26 ME 968. cs. 660. 191 I XVI. t. 560. asz. Az egyesület keretei között magyar nyelvtanfolyam, dalárda, tánc- és vívótanfolyam és könyvtár is működött.
- ⁹³ MOL K 26 ME 968. cs. 2772. 1913 XVI./a. t.
- ⁹⁴ Költségvetési kimutatásaiban a Julián Egyesület szét sem választotta a két akció tételeit. Margitai a két terület magyar iskoláinak *közös* tanfelügyelője volt. Mindkét akció kalendáriumát Ágoston Sándor lelkész szerkesztette stb. Lásd: Makkai Béla: *A Slavoniai actio és horvátországi magyarság: 1904-1920.: Kandidátusi értekezés.* Budapest 1994.
- ⁹⁵ A „...németiségnek... éppen az lenne a hivatása, hogy a szlavóniai magyarsággal egyetértve, együtt érezve mindketten védgátul szolgáljanak a mind inkább erősödő délszláv törekvésekkel szemben.” - írta Tarkovich József egyik 1918-ban kelt levelében. MOL K 26 ME 1185. cs. 779. = 1482. számnál 1918 XVI. t.
- ⁹⁶ MOL K 26 ME 855, cs. 1004. 1909 XVI. t. és MOL K 26 ME 855. cs. 3850. 1910 XVI. t. 3389. asz.
- ⁹⁷ Damonja, tartományi képviselőnek a *Sarajevoer Tagblatt* 1913. szilveszteri számában is közzétett javaslata. MOL K 26 ME 992. cs. 130. 1914 XVI./a. t..
- ⁹⁸ A *Zágrábi Magyar Társaskör* szintén spontán szerveződés volt ugyan, működése azonban nem érintette a zömmel Szlavóniában s túlnyomólag földművelésből élő magyarságot. Lásd: Makkai 185-190.
- ⁹⁹ Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 64. kötet. Budapest 1920. 174.
- ¹⁰⁰ MOL K 26 ME 1210. cs. 1917 1913 XVI./a. t. 1318. asz.
- ¹⁰¹ A források 1913-ban 7 iskolai könyvtárat említenek, csupán Leljenčén volt magánszemély kezelésében egy gazdasági könyvtár. MOL K 26 ME 967. cs. 3592. 1913 XVI. t. és Petri i. m. 77.
- ¹⁰² A kalendárium 2/3 részben megegyezett a horvátországi, romániai és bukovinai akciókban is térítésmentesen terjesztett kiadványokkal. A közvetlenül Bosznia-Hercegovinára vonatkozó részben a hajdan Magyarország részét képező Ráma és Hum királyságairól, a sói és ozorai bánságról, a boszniai helyőrségi életről szóló ismertetések, gazdasági szakcikkék és katonadalok kaptak helyet. A kalendárium tervét tartalmazó emlékirat és a szerkesztő (Ágoston Sándor kórógyi református lelkész) ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetett az eltérő szokások és kultúrák értékeinek és egyenrangúságának megfogalmazására. MOL K 26 ME 1184. cs. 1274. 1910 XVI. t. és uo. 1184. cs. 2370. 1911 XVI. t. 970. asz. A boszniai naptár - nyilván a két tartomány magyar katonaságának igényeire is tekintettel - 2000 példányban jelent meg. Tájékoztató a Julián Egyesületről. Budapest 1912. 9. Ld. még: Makkai i. m. 193-198.
- ¹⁰³ Lásd: Makkai i. m. 199-211.
- ¹⁰⁴ MOL K 26 ME 968. cs. 6322. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ¹⁰⁵ A folyóirat támogatására Várady L. Árpád kérésére (MOL K 26 ME 374. 1917 XVI./a. t.) a miniszterelnökség 1000 K támogatást utalt ki a háború miatt befulladt amerikai akció keretének terhére. A lapban egyébként Vaszary Kolos kardinálisról és Ferenc József 67 éves uralkodásáról kívánt írásokat elhelyezni. MOL K 26 ME 1120. cs. 1249. 1917 XVI./a. t. 374. asz.
- ¹⁰⁶ MOL K 26 ME 992. cs. 1142. 1914 XVI./a. t. Vátady L. Árpád 1917-ben is a „szokásos” 2000 koronás támogatást kérte a mosztári és Banja-Luka-i püspök számára. Az indoklás szerint: „A (...) tapasztalatok azt mutatják, hogy a (...) püspök uraknak adott segélyek jól gyümölcsöztek: emelték a

- ragaszkodás érzetét, gyarapodott a Magyarországra küldött növendékek száma.” MOL K 26 ME 1120. cs. 1901. 1917 XVI./a. t.
- ¹⁰⁷ A 300 koronás támogatás utalását a miniszterelnökség attól tette függővé, hogy a helybéli ferencesek támogatják-e az ott élő magyarságot. MOL K 26 ME 992. cs. 1142. és 8567. 1914 XVI./a. t.
- ¹⁰⁸ A VKM a *vallásalapból* 5000 koronát utalt át 1918 folyamán a Szent Ferenc Rend bosznia-hercegovinai tartományfőnökének a rend tanintézetének támogatására. MOL K 26 ME 1185. cs. 86. 1918 XVI./a. t.
- ¹⁰⁹ A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Elnöksége 1910. április 5-e és 9-e között tartott ülésén sérelmesnek ítélte, hogy a Ferenc József által kibocsátott boszniai „alkotmány” a bevett felekezetek közül csupán a protestánsok számára nem biztosítja a virilis tartományi képviseletet, mégha híveik száma nem is éri el a 25000 főt. MOL K 26 ME 968. cs. 2318. 1911 XVI. t. 560. asz.
- ¹¹⁰ Igen nagy horderejű lépés volt például a görögkeleti egyház autonóm működését garantáló szabályzattervezet 1905-ben történt előterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnökhöz. MOL K 26 ME K 26 ME 674. cs. 4424 1905 XXXVI. t. 4412. asz. További, aprónak tűnő, mégis jelentőségteljes változtatások is voltak pénzügyminisztersége alatt, például a „bosnyák” nyelv helyett bevezetett „szerb-horvát” elnevezés (Thallóczy Lajos naplója, IV. k 16. OSZK. K.t. Quart. Hung.), avagy a hivatalos nyelvhasználatban párhuzamosan használt szerb verzió latinbetűs formája helyett bevezetett cirill írás. MOL K 26 ME 1128. 2848. 1917 XXXVI. t.
- ¹¹¹ Sőt, a délszláv ügyekben járatos Khuen-Héderváry a miniszterelnökségi tisztviselőket úgy instruálta, hogy a horvátokat - magyarellenességük dacára - érdekeik inkább a Monarchiához kapcsolják, tehát: „...a szerbek a horvátokkal szemben politikai támogatásban nem részesítendőek.” MOL K 26 ME 968. cs. 4469 1912 XVI. t. 84. asz.
- ¹¹² Példaként elegendő utalnunk a Tüköry-birtokon zajló telepítési akcióra, amelyben a kormány támogatásával magyar pénzintézetek is szerepet kaptak (MOL K 26 ME 670. cs. 466. 1906 XXXIV. t. 284. asz.), vagy a felvásárolt vrđniki közséntelep magyar munkásainak ugrásszerű növekedésére. MOL K 26 ME 741. cs. 2321. 1908 XVI. t. 258. asz.
- ¹¹³ A Lánczy Leóék által 1909. január 20-án alapított bank cégbejegyzése az osztrák pénzügyminiszter tiltakozása miatt késett (MOL K 26 ME 886. cs. 1158. 1910 XXXVI. t. 43. asz.), és mivel az *önkéntes megváltáshoz* tervezett hitelnyújtás kedvezményéről (a tartományi kormány garanciavállalásáról) a királyi leirat nem tett említést, a bank az üzlettől végül elesett. (MOL K 26 ME 886. cs. 2350. 1910 XXXVI. t. 43. asz.) A horvát sajtó természetesen ellenségesen fogadta a bank létrejöttét: a bankbizottságban helyet kapó dr. Mandíj alpolgármestert úgy emlegették, mint aki „magyar szolgálatba lépett”. Lásd az *SZMÚ*, 1909. január 31-i sajtószemléjét.
- ¹¹⁴ Bécs a magyar kormány által javasolt fele-fele tőkerészesedés helyett a quota szerinti (70%-30%) arány álláspontjára helyezkedett. MOL K 26 ME 972. cs. 497. 1913 XXXVI. t. A megalakuló bank szerepet kapott a Boszniai akció pénzforgalmának bonyolításában. MOL K 26 ME 1115. cs. 190. 1917 XVI. t.
- ¹¹⁵ A javaslatot Thallóczy idézett emlékirata is tartalmazta. OSZK K.t., Thallóczy hagyaték, Fol. Hung./2. 8.
- ¹¹⁶ 1913-ban a Julián Egyesület szervezésében „hazahozott” 64 iparosinasból 20 volt bosznia-hercegovinai. MOL K 26 ME 967. cs. 3592. 1913 XVI. t. Lásd még: Makkai 162-176.
- ¹¹⁷ MOL K 26 ME 1185, cs. 4578. 1913 XVI./a. 3137. asz.

BÉLA MAKKAJ

THE ESPOUSAL OF THE HUNGARIAN DIASPORA IN BOSNIA

Between 1909 and 1919, in the frame of the so-called “Bosnia action”, the Hungarian government /similarly to the American and the Roumanian actions/ aimed to prevent the assimilation of the emigrated Hungarian population, primarily by cultural means. The espousal of the Hungarian minority roughly numbering three thousand people was also motivated by an intention to counterbalance Southern Slaw efforts of unification as well as to reestablish the thousand-year-old Hungarian influence on the Balkans.

The program was implemented by the Julián Association /gathering administrative, educational and ecclesiastical experts/ which had worked successfully in another action executed in Croatia.

The expansionist objectives, in spite of the support of the Franciscan and Muslim elites, were little realized. The cultural diplomatic efforts /such as scholarships in Hungary proved to be insufficient to create a political basis and served a the most the development of a more favourable image of Hungary. Undoubtedly, the establishment of a school system in which the mother tongue was spoken, the Hungarian associations in Sarajevo and Mostar, the donations of Hungarian calendars and libraries contributed to the consolidation of the national consciousness among the Hungarian population. However, with no political safeguards, even their survival was questioned after the changing of the political power. Thus the Bosnia action could not even entirely fulfil its objectives of self-defence, concludes the author at the end of his study.